

مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز
دوره بیست و ششم، شماره سوم، پاییز ۱۳۸۶ (پیاپی ۵۲)
(ویژه‌نامه علوم تربیتی)

بررسی تأثیر خودآگاهی بر اختلالات روابط بین فردی دانشجویان

دکتر مرتضی لطیفیان*   دیبا سیف**

دانشگاه شیراز

چکیده

یافته‌های پژوهشی، وجود روابطی بین اجزای خودآگاهی، با اختلالات شخصیتی را نشان می‌دهند. افزون بر این کاستی‌های مزمن در روابط بین فردی را، پیش زمینه‌ی اختلالات شخصیتی خوانده‌اند. هدف از پژوهش حاضر، بررسی تأثیر خودآگاهی بر جنبه‌های متفاوتی از اختلالات بین فردی دانشجویان بود. به این منظور، ۳۳۴ دانشجوی (۱۹۷ زن و ۱۳۷ مرد) از دانشکده‌های علوم تربیتی و روان‌شناسی، علوم انسانی، مهندسی، کشاورزی و علوم دانشگاه شیراز، به عنوان گروه نمونه برگزیده شدند. خودآگاهی به وسیله‌ی «مقیاس خودآگاهی» (SCS) مورد سنجش قرار گرفت. این مقیاس خود سنجی، شامل ۲۴ گویه و سه مؤلفه عبارت از خودآگاهی خصوصی، خودآگاهی عمومی و اضطراب اجتماعی است. اختلالات روابط بین فردی، از طریق «پرسش‌نامه مشکلات بین فردی» (IIP) اندازه‌گیری شد. این پرسش‌نامه، متشکل از ۴۵ گویه و ۵ مؤلفه، عبارت از حساسیت بین فردی، دو سوگرایی بین فردی، پرخاشگری، نیاز به تأیید اجتماعی و نبود جامعه‌پذیری است. در پژوهش حاضر، اعتبار و پایایی دو مقیاس یاد شده برای نخستین بار در فرهنگ ایرانی احراز شد. یافته‌ها در کلاس‌های آزمودنی‌های تحقیق و به شیوه‌ی گروهی انجام شد. تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها از طریق تحلیل رگرسیون چند متغیره صورت گرفت. نتایج حاصل از این پژوهش، نشان داد که خودآگاهی شخصی هیچ یک از مؤلفه‌های اختلالات روابط بین فردی را پیش بینی نمی‌کند. خودآگاهی عمومی رابطه‌ای مثبت با حساسیت بین فردی و نیاز به تأیید اجتماعی داشت و افزایش اضطراب اجتماعی با فزونی تمامی مؤلفه‌های اختلالات روابط بین فردی همراه بود. این نتایج با توجه به یافته‌های مطالعات پیشین مورد بحث قرار گرفت و از کاربردهای مشاوره‌ای آن سخن به میان آمد.

* دانشیار بخش روان‌شناسی تربیتی

** دانشجوی دکتری بخش روان‌شناسی تربیتی

واژه‌های کلیدی: ۱. خودآگاهی ۲. اختلالات روابط بین فردی ۳. دانشجویان

۱. مقدمه

شناخت گرایان بر آنند که سازگاری^۱ و به دست آمدن همسانی با ضرورت‌های محیطی، کارکرد ساختار هوشمند و تحقق بخش بقای آن است (گلاسر، ۱۹۹۶). خودآگاهی^۲ که حاصل رشد ساختارها و فرآیندهای شناختی و نیز عواطف و احساسات تنیده در آن به شمار می‌آید و از نخستین سال‌های دوران کودکی تا بزرگسالی، از تعامل‌های اجتماعی و روابط بین فردی تأثیر می‌پذیرد، یکی از ملزومات سازگاری است (هارتر، ۱۹۹۹).

اگرچه خودآگاهی، دست کم از دوران دکارت^۳ موضوع بسیاری از مباحث فلسفی بوده است، سابقه‌ی تاریخی پژوهش علمی در خصوص نحوه‌ی تکوین و تطور آن به اواخر نیمه‌ی اول قرن بیستم، هم‌زمان با شکل‌گیری علوم شناختی باز می‌گردد (نیکلز و استیج، ۲۰۰۱). چنان که گزل و ایگ (۱۹۴۶) در خصوص نحوه رشد خودآگاهی می‌نویسد:

انسان از نخستین سال‌های کودکی تدریجاً به آگاهی فزاینده‌ای نسبت به خود به عنوان یک شخصیت مجزا و متفاوت از دیگر انسان‌ها دست می‌یابد ... او به ارزشیابی خود، آن‌گونه که تصور می‌کند، به نظر می‌رسد، می‌پردازد... و تمایل دارد که مطابق با استانداردها و انتظارات دیگران عمل کند ... از این رو، اندیشه‌ی وجود تمایز و فاصله بین خود و انتظارات دیگران، سرچشمه‌ی اشک‌ها و تألمات او می‌گردد... (گزل و ایگ، ۱۹۴۶: ۱۷۶).

بنابراین در فرآیند رشد و تحول شخصیت، انسان نه تنها نسبت به ویژگی‌ها و حالات خود، آگاهی می‌یابد؛ بلکه به طور هم‌زمان قادر به درک آن می‌گردد که دیگران نیز نسبت به او آگاهند و تنیده در این آگاهی دو جانبه، اندیشه‌ها و عواطفی است که می‌تواند خوشایند یا ناخوشایند باشد (کاراترز و اسمیت، ۱۹۹۶). یافته‌های پژوهشی نیز تأیید نموده‌اند که سازه‌ی خودآگاهی، مشتمل بر سه جز است: الف. خودآگاهی خصوصی^۴، که عبارت است از تمایل به تفکر و توجه به اندیشه‌ها، احساس‌ها و انگیزه‌های درونی و فردی

ب. خودآگاهی عمومی^۵، که معطوف است به آگاهی کلی در مورد خود، به عنوان فردی اجتماعی و آن‌گونه که دیگران او را در می‌یابند و

ج. اضطراب اجتماعی^۶ که توصیف‌کننده‌ی نگرانی و پریشانی فرد از قرار داشتن در حضور دیگران و میل به تنهایی است (فنیستین، شیر و باس، ۱۹۷۵).

طی دو دهه اخیر، بیش از پیش به نقش خودآگاهی در بهداشت روانی توجه شده است. برخی از محققان برآنند که خودآگاهی پیامدهای منفی برای بهداشت روانی فرد دارد. نتایج مطالعات آنان نشان داده است که اشتغال فکری با شکست‌ها و محرومیت‌ها، به ویژه، هنگامی که توأم با احساس نگرانی از حضور در کنار دیگران باشد، منجر به استمرار و تشدید افسردگی می‌گردد (نالن - هاکسما، ۱۹۹۰؛ نالن - هاکسما و گرگاس، ۱۹۹۴؛ پیزنسکی و گرینبرگ، ۱۹۸۷)، لیکن نتایج پژوهش‌های اخیر حاکی از

آن بوده است که شدت و وضوح خودآگاهی در تعامل با ماهیت افکار، عواطف و باورها به ویژه میزان احساس نومییدی و نیز ارزشی که فرد برای خود، به عنوان یکی از اعضای اجتماع قایل است، می‌تواند به نحای مختلف بر بهداشت روانی فرد تأثیر بگذارد (سیمون و هارتر، ۱۹۹۸).

گروهی از صاحب‌نظران معتقدند که کاستی‌های مزمن در روابط بین فردی حاکی از اختلالات شخصیتی است، از این رو، اشخاصی که از مشکلات روابط بین فردی رنج می‌برند، بیش از سایرین احتمال دارد که در معرض اختلالات شخصیتی شدید قرار گیرند (هاروتوینز، روزنبرگ، بیر، ارنو و ویلاسنور، ۱۹۸۸). به بیان دیگر، بررسی مشکلات روابط بین فردی، در شناسایی مقدماتی^۷ اختلالات شخصیتی از اهمیت قابل ملاحظه‌ای برخوردار است (هاروتوینز و همکاران، ۱۹۸۸). از سوی دیگر، یافته‌های برخی از پژوهش‌ها حاکی از تفاوت‌های جنسیتی در ویژگی‌های شخصیتی است. مطالعات مک کوبی و جاکلین (۱۹۷۴) و جاکلین (۱۹۸۹) نشان داد که میزان پرخاشگری در مردان، به مراتب بیش از زنان است. یافته‌های پژوهش‌های دیگر نیز بیانگر رابطه‌ی سن با مشکلات شخصیتی و نیز وجود برخی تفاوت‌های جنسیتی در این زمینه بوده است (کیم، پیلکونیز و بارکهام، ۱۹۹۷).

مشکلات بین فردی پیش‌بینی‌کننده‌ی اختلالات شخصیتی، عبارت‌اند از حساسیت بین فردی^۸، دوسوگرایی بین فردی^۹، پرخاشگری^{۱۰}، نیاز به تأیید اجتماعی^{۱۱} و نبود جامعه‌پذیری^{۱۲}، که چنین تعریف شده‌اند: سازه‌ی حساسیت بین فردی اشاره به بی‌اعتمادی، انتقاد ناپذیری، حساسیت نسبت به طرد شدن، احساس مورد تهاجم قرار گرفتن، حسادت، اجتناب از روابط صمیمانه‌ی عاطفی و ناتوانی در رها شدن از احساس فقدان به هنگام اتمام روابط صمیمانه و نیز عدم حفظ استقلال و فردیت در روابط گروهی دارد. دو سوگرایی بین فردی معطوف به ناتوانی در تحمل روابط قدرت و نیز روابط همکارانه با هم‌تایان است. پرخاشگری شامل تمایل و یا مبادرت به آزار رساندن به دیگران چه از لحاظ لفظی و چه از لحاظ جسمانی و نیز احساس مورد آزار قرار گرفتن و تهدید شدن از سوی دیگران است. نیاز به تأیید اجتماعی شامل ناتوانی فرد برای گفتن «نه» به دیگران، ترس از ابراز وجود کردن، اجتناب از درخواست کردن، احتراز از رنجاندن دیگران حتی به بهای از بین بردن حقوق خود و به شدت تحت تأثیر افکار و احساسات دیگران قرار داشتن است. نبود جامعه‌پذیری عبارت از تمایل نداشتن به قرار گرفتن در جمع و اجتناب از روابط اجتماعی، ترس از دیگران، عدم بیان مستقیم احساسات خود و ناتوانی در انتخاب مستقلانه‌ی اهداف زندگی است (پیلکونیز، کیم، پرویتی و بارکهام، ۱۹۹۶).

توانایی فرد برای بررسی و درک حالات ذهنی دیگران، با استدلال در مورد چرایی این حالات و توانایی پیش‌بینی رفتار آنان مرتبط است و از فرآیند استنتاج از نظریه ذهن تبعیت می‌کند (فدر، ۱۹۹۲). فهم ذهن دیگران و خودآگاهی (آگاهی بر حالات ذهنی خود) به موازات یکدیگر پیش می‌رود، دانش در مورد ذهن خود، به دانش در مورد ذهن دیگران مربوط است (گوپنیک، ۱۹۹۳). از این رو، آنان که شناخت گسترده‌تر و عمیق‌تری از خود دارند، دیگران را نیز بهتر می‌توانند درک کنند و پیش‌بینی دقیق‌تری از رفتار سایرین خواهند داشت و بدین ترتیب مشکلات کم‌تری را در روابط بین فردی با دیگران تجربه خواهند نمود؛ اما چنان که پیش از این ذکر شد، خودآگاهی سازه‌ای چند بعدی

است (فنیستین و همکاران، ۱۹۷۵). بنابراین، انتظار می‌رود که عناصر خودآگاهی به روش‌های مختلف با مشکلات روابط بین فردی که پیش زمینه‌ای برای اختلالات شخصیتی به شمار می‌آیند، مرتبط باشند. هدف از پژوهش حاضر، بررسی تأثیر مؤلفه‌های خودآگاهی بر ابعاد متفاوتی از مشکلات روابط بین فردی دانشجویان است و به پرسش‌های زیر پاسخ می‌دهد:

۱. خودآگاهی خصوصی، کدامیک از ابعاد پنج‌گانه مشکلات بین فردی دانشجویان را پیش‌بینی می‌کند؟

۲. آیا خودآگاهی عمومی، سهمی در پیش‌بینی هر یک از مؤلفه‌های مشکلات بین فردی دانشجویان دارد؟

۳. اضطراب اجتماعی چه ابعادی را از ابعاد پنج‌گانه مشکلات بین فردی دانشجویان پیش‌بینی می‌نماید؟

۴. آیا متغیرهای جمعیت شناختی جنسیت و سن سهمی در پیش‌بینی هر یک از ابعاد پنج‌گانه مشکلات بین فردی دانشجویان دارند؟

۲. روش تحقیق

۲.۱. آزمودنی‌ها

آزمودنی‌های این تحقیق، متشکل از ۳۳۴ دانشجو (۱۹۷ زن و ۱۳۷ مرد) با میانگین سنی ۲۰ و انحراف معیار ۲ سال بود. این دانشجویان، در مقطع کارشناسی دانشکده‌های ادبیات و علوم انسانی (۱۱۰ نفر)، علوم تربیتی و روان‌شناسی (۷۶ نفر)، علوم (۷۲ نفر)، مهندسی (۴۴ نفر) و کشاورزی (۳۲ نفر) دانشگاه شیراز به تحصیل مشغول بودند. این گروه، مشتمل بر دانشجویان سال اول (۱۸۴ نفر)، سال دوم (۵۵ نفر)، سال سوم (۴۲ نفر) و سال چهارم (۵۳ نفر) بود. انتخاب کلاس‌های این آزمودنی‌ها از هر دانشکده به صورت تصادفی و با استفاده از فهرست کلاس‌ها، که در بخش اداری هر دانشکده موجود بود، انجام شد و در هر کلاس تمامی دانشجویان به غیر از غایبان و افرادی که مایل به همکاری نبودند، به عنوان آزمودنی در این تحقیق شرکت نمودند.

۲.۲. ابزار تحقیق

خودآگاهی به وسیله‌ی «مقیاس خودآگاهی»^{۱۳} (SCS) مورد سنجش قرار گرفت (ریلو و الیک، ۱۹۹۸). این مقیاس خودسنجی شامل ۲۴ گویه است و پاسخ به گویه‌های آن، با استفاده از مقیاس ۵ بخشی از نوع لایکرت از بسیار موافقم تا بسیار مخالفم صورت می‌گیرد. SCS دارای سه مؤلفه عبارت از خودآگاهی خصوصی، خودآگاهی عمومی و اضطراب اجتماعی است. در تحقیق حاضر، روایی گویه‌های این مقیاس از طریق نظر متخصصان و نیز بررسی همبستگی درونی نمرات مؤلفه‌ها احراز شد. جدول ۱ ضرایب همبستگی درونی مؤلفه‌های این مقیاس را نشان می‌دهد. چنان که از اطلاعات این جدول پیداست، الگوی این ضرایب همبستگی شواهدی دال بر روایی سازه‌ای SCS فراهم می‌سازد که حاکی از وجود سه مؤلفه‌ی مجزا در ساختار این مقیاس است و با نظریه‌ی زیر بنایی آن، هماهنگی

دارد (فنیستین و همکاران، ۱۹۷۵).

جدول ۱: ضرایب همبستگی درونی مؤلفه‌های مقیاس خودآگاهی (SCS).

مؤلفه‌ها	خودآگاهی خصوصی	خودآگاهی عمومی
خودآگاهی خصوصی		
خودآگاهی عمومی	۰/۱۵**	
اضطراب اجتماعی	-۰/۰۱	۰/۱۸**

**P < ۰/۰۰۱

پایایی مؤلفه‌های SCS از طریق ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد. این ضرایب، برای سه مؤلفه‌ی یادشده بین ۰/۵۷ تا ۰/۸۴ متغیر و نشان دهنده‌ی ثبات درونی قابل قبول آن‌ها بود.

جدول ۲: ضرایب آلفای کرونباخ برای مؤلفه‌های مقیاس خودآگاهی (SCS).

مؤلفه‌ها	خودآگاهی خصوصی	خودآگاهی عمومی	اضطراب اجتماعی
تعداد گویه	۱۰	۶	۸
ضریب آلفا	۰/۷۱	۰/۵۷	۰/۸۴

اختلالات روابط بین فردی از طریق «پرسش‌نامه مشکلات بین فردی»^{۱۴} (IIP) مورد سنجش قرار گرفت (کیم، پیلکونیز و بارکهام، ۱۹۹۷؛ پدرسن، ۲۰۰۱). این پرسش‌نامه، مشتمل بر ۴۵ گویه و ۵ مؤلفه عبارت از حساسیت بین فردی، دوسوگرایی بین فردی، پرخاشگری، نیاز به تأیید اجتماعی و فقدان جامعه‌پذیری است. پاسخ به گویه‌های این پرسش‌نامه، از طریق مقیاس ۵ بخشی لایکرت از بسیار موافقم تا بسیار مخالفم صورت می‌گیرد. احراز نظر متخصصان و نیز بررسی همبستگی درونی مؤلفه‌های این پرسش‌نامه که در جدول ۳ خلاصه شده است، نشان از اعتبار آن دارد و با نتایج حاصل از پژوهش پیلکونیز و همکاران (۱۹۹۶) هم‌سو است.

جدول ۳: ضرایب همبستگی درونی مؤلفه‌های پرسش‌نامه‌ی مشکلات بین فردی (IIP).

مؤلفه‌ها	حساسیت بین فردی	دوسوگرایی بین فردی	پرخاشگری	نیاز به تأیید اجتماعی
حساسیت بین فردی				
دوسوگرایی بین فردی	۰/۴۸**			
پرخاشگری	۰/۴۳**	۰/۴۰**		
نیاز به تأیید اجتماعی	۰/۵۹**	۰/۱۹**	۰/۲۲**	
نبود جامعه‌پذیری	۰/۶۰**	۰/۴۸**	۰/۲۳**	۰/۵۵**

** P < ۰/۰۰۱

پایایی مؤلفه‌های IIP از طریق ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد. این ضرایب برای مؤلفه‌های

پنج‌گانه‌ی IIP بین ۰/۵۹ تا ۰/۷۸ متغیر بود و نشان از ثبات درونی نمرات این مؤلفه‌ها داشت.

جدول ۴: ضرایب آلفای کرونباخ برای مؤلفه‌های پرسش‌نامه‌ی مشکلات بین فردی (IIP).

مؤلفه‌ها	حساسیت بین فردی	دوسوگرایی بین فردی	پرخاشگری	نیاز به تأیید اجتماعی	نبود جامعه‌پذیری
تعداد گویه ضریب آلفا	۱۱ ۰/۷۱	۱۰ ۰/۷۶	۶ ۰/۶۵	۹ ۰/۵۹	۹ ۰/۷۸

۲.۳. روش گردآوری اطلاعات

گردآوری اطلاعات، به صورت گروهی و در کلاس‌های دانشجویان گروه نمونه انجام شد. پس از ارائه‌ی توضیحات لازم و جلب همکاری دانشجویان، مقیاس SCS و پرسش‌نامه‌ی IIP در اختیار آنان قرار گرفت و تکمیل شد. ویژگی‌های جمعیت شناختی آزمودنی‌ها از قبیل جنسیت، سن، وضعیت تأهل، دانشکده، سال تحصیل و محل اقامت فعلی (خوابگاه یا غیر خوابگاه) از طریق پاسخ‌دهی آنان به پرسش‌های مربوط به قسمت مشخصات هر پاسخ‌نامه گردآوری شد. اجرای گروهی ابزارهای تحقیق در هر کلاس بین (۲۵ تا ۳۰) دقیقه به طول انجامید.

۲.۴. روش آماری

تجزیه و تحلیل آماری اطلاعات از طریق تحلیل رگرسیون سلسله مراتبی^{۱۳} صورت گرفت. در این پژوهش، پنج تحلیل رگرسیون سلسله مراتبی انجام شد که در هر یک از این تحلیل‌ها، متغیر وابسته یکی از مؤلفه‌های پنج‌گانه‌ی پرسش‌نامه‌ی مشکلات بین فردی بود. در این تحلیل‌های رگرسیونی دو عامل جمعیت شناختی^{۱۴} عبارت از جنسیت و سن در مرتبه‌ی اول و سه مؤلفه‌ی مقیاس خودآگاهی عبارت از خودآگاهی خصوصی، خودآگاهی عمومی و اضطراب اجتماعی در مرتبه‌ی دوم وارد تحلیل شدند.

رابطه سایر عوامل جمعیت شناختی از قبیل وضعیت تأهل، دانشکده و سال تحصیل و نیز عوامل احتمالی مداخله گر از جمله اقامت در خوابگاه دانشجویی و میانگین تحصیلی در دانشگاه از طریق محاسبه‌ی ضرایب همبستگی و تحلیل‌های مقدماتی رگرسیون چند متغیری با متغیرهای تحقیق، مورد مطالعه قرار گرفت و از آنجا که در هیچ یک از موارد تأثیر معنی داری حاصل نیامد، از وارد کردن آن‌ها در تحلیل‌های نهایی خودداری شد.

۳. نتایج

جدول ۵ میانگین و انحراف معیار مؤلفه‌های خودآگاهی و مشکلات بین فردی را برای کل گروه نمونه نشان می‌دهد.

جدول ۵: میانگین و انحراف معیار مؤلفه‌های خودآگاهی و مشکلات بین فردی.

مؤلفه‌ها	میانگین	انحراف معیار
خودآگاهی :		
خودآگاهی خصوصی	۳۹/۷۶	۴/۶۷
خودآگاهی عمومی	۲۶/۰۸	۴/۲۳
اضطراب اجتماعی	۱۹/۶۰	۵/۹۷
مشکلات بین فردی :		
حساسیت بین فردی	۳۲/۲۶	۶/۲۱
دوسوگرایی بین فردی	۲۹/۸۳	۶/۰۰
پرخاشگری	۱۳/۰۳	۳/۴۰
نیاز به تأیید اجتماعی	۳۳/۲۴	۵/۹۶
فقدان جامعه‌پذیری	۲۱/۲۱	۵/۲۵

N=۳۳۶

جدول شماره ۶ ضرایب همبستگی بین مؤلفه‌های خودآگاهی و مشکلات بین فردی را نشان می‌دهد. چنان که از اطلاعات این جدول پیداست، خودآگاهی خصوصی رابطه‌ای مثبت و معنی دار با حساسیت بین فردی دارد ($p < 0.01$ و $r=0.13$). خودآگاهی عمومی با چهار مؤلفه مشکلات بین فردی عبارت از حساسیت بین فردی ($p < 0.001$ و $r=0.39$)، پرخاشگری ($p < 0.01$ و $r=0.12$)، نیاز به تأیید اجتماعی ($p < 0.001$ و $r=0.45$) و نبود جامعه‌پذیری ($p < 0.001$ و $r=0.17$) رابطه‌ای مثبت و معنی دار دارد و افزایش اضطراب اجتماعی با فزونی همه ابعاد مشکلات بین فردی عبارت از: حساسیت بین فردی ($p < 0.001$ و $r=0.46$)، دو سوگرایی بین فردی ($p < 0.001$ و $r=0.30$)، پرخاشگری ($p < 0.001$ و $r=0.16$)، نیاز به تأیید اجتماعی ($p < 0.001$ و $r=0.49$) و نبود جامعه‌پذیری ($p < 0.001$ و $r=0.70$) همراه است.

جدول ۶: ضرایب همبستگی بین مؤلفه‌های خودآگاهی و مشکلات بین فردی.

مشکلات بین فردی	حساسیت بین فردی	دو سوگرایی بین فردی	پرخاشگری	نیاز به تأیید اجتماعی	فقدان جامعه‌پذیری
خودآگاهی خصوصی	۰/۱۳*	-۰/۰۴	۰/۰۶	-۰/۰۶	-۰/۰۶
خودآگاهی عمومی	۰/۳۹**	۰/۰۳	۰/۱۲*	۰/۴۵**	۰/۱۷**
اضطراب اجتماعی	۰/۴۶**	۰/۳۰**	۰/۱۶**	۰/۴۹**	۰/۷۰**

* $P < 0.01$, ** $P < 0.001$

نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون، سلسله مراتبی حساسیت بین فردی، روی عوامل جمعیت شناختی به ترتیب عبارت از جنسیت و سن و در مرحله بعد مؤلفه‌های خودآگاهی مشتمل بر

خودآگاهی خصوصی، خودآگاهی عمومی و اضطراب اجتماعی نشان داد که جنسیت و سن تأثیر معنی داری بر حساسیت بین فردی ندارند، از این رو، از تحلیل نهایی حذف گردیدند. چنان که از اطلاعات جدول ۷ پیداست، دو متغیر خودآگاهی عمومی ($\beta=0/30, p<0/0001$) و اضطراب اجتماعی ($\beta=0/40, p<0/0001$)، حساسیت بین فردی را به طور معنی دار پیش بینی می کنند و مجموعه ی متغیرهای فوق ۳۲٪ از واریانس حساسیت بین فردی را تبیین می نمایند. افزایش خودآگاهی عمومی و اضطراب اجتماعی با افزایش حساسیت بین فردی همراه است.

جدول ۷: رگرسیون حساسیت بین فردی روی متغیرهای خودآگاهی.

P	ضرایب استاندارد (β)	پیش بینی کننده ها
NS	۰/۰۹	خودآگاهی خصوصی
< ۰/۰۰۰۱	۰/۳۰	خودآگاهی عمومی
< ۰/۰۰۰۱	۰/۴۰	اضطراب اجتماعی
	۰/۵۷	R
	۰/۳۲	R ²
	۳۱/۰۴	F
	< ۰/۰۰۰۱	P

جدول شماره ۸ نتایج تحلیل رگرسیون سلسله مراتبی دوسوگرایی بین فردی را به ترتیب روی متغیرهای جمعیت شناختی و خودآگاهی نشان می دهد. چنان که از اطلاعات این جدول پیداست، از میان ۵ متغیر مستقل در این تحلیل دو متغیر جمعیت شناختی عبارت است از جنسیت ($\beta=0/11, p<0/04$) و سن ($\beta=-0/13, p<0/02$) و یک متغیر مربوط به خودآگاهی که عبارت است از اضطراب اجتماعی ($\beta=0/28, p<0/0001$) دوسوگرایی بین فردی را به طور معنی دار پیش بینی می کنند. مجموعه ی متغیرهای فوق ۱۲٪ از واریانس نمرات دو سوگرایی بین فردی را تبیین می نمایند. افزون بر این نتایج این تحلیل نشان از آن دارد که افزایش سن با کاهش دوسوگرایی بین فردی همراه است. حال آنکه با افزایش اضطراب اجتماعی، دوسوگرایی بین فردی نیز افزایش می یابد. با توجه به کدگذاری جنسیت در تحلیل حاضر (۰ برای مردان و ۱ برای زنان)، منفی بودن رابطه ی جنسیت با دوسوگرایی بین فردی نشان از آن دارد که میزان دوسوگرایی بین فردی در مردان بیش از زنان است.

جدول ۸: رگرسیون سلسله مراتبی دوسوگرایی بین فردی روی عوامل جمعیت شناختی و خودآگاهی.

پیش‌بینی کننده‌ها	مرحله‌ی اول ضرایب استاندارد (β)	P	مرحله‌ی دوم ضرایب استاندارد (β)	P
جنسیت	-۰/۱۴	<۰/۰۱	-۰/۱۱	<۰/۰۴
سن	-۰/۱۷	<۰/۰۰۲	-۰/۱۳	<۰/۰۲
خودآگاهی خصوصی	-	-	-۰/۰۳	NS
خودآگاهی عمومی	-	-	-۰/۰۱	NS
اضطراب اجتماعی	-	-	۰/۲۸	<۰/۰۰۰۱
R	۰/۲۰		۰/۳۴	
R ²	۰/۰۴		۰/۱۲	
F	۶/۹۶		۸/۵۸	
P	<۰/۰۰۱		<۰/۰۰۰۱	

جدول شماره ۹ نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون سلسله مراتبی پرخاشگری را به ترتیب روی متغیر جمعیت‌شناختی و خودآگاهی نشان می‌دهد. اطلاعات این جدول نشانگر آن است که جنسیت ($\beta = -0.13, p < 0.02$) و اضطراب اجتماعی ($\beta = 0.13, p < 0.02$) پرخاشگری را به طور معنی‌دار پیش‌بینی می‌کنند و مجموعه‌ی متغیرهای فوق، ۶٪ از واریانس نمرات پرخاشگری را تبیین می‌نمایند. نتایج این تحلیل نشان می‌دهد که میزان پرخاشگری در مردان بیشتر از زنان است و نیز با افزایش اضطراب اجتماعی، پرخاشگری افزایش می‌یابد.

جدول ۹: رگرسیون سلسله مراتبی پرخاشگری روی عوامل جمعیت شناختی و خودآگاهی.

پیش‌بینی کننده‌ها	مرحله‌ی اول ضرایب استاندارد (β)	P	مرحله‌ی دوم ضرایب استاندارد (β)	P
جنسیت	-۰/۱۳	<۰/۰۲	-۰/۱۳	<۰/۰۲
سن	-۰/۱۱	NS	-۰/۰۹	NS
خودآگاهی خصوصی	-	-	۰/۰۳	NS
خودآگاهی عمومی	-	-	۰/۱۰	NS
اضطراب اجتماعی	-	-	۰/۱۳	<۰/۰۲
R	۰/۱۵		۰/۲۳	
R ²	۰/۰۲		۰/۰۶	
F	۳/۸۴		۳/۸۰	
P	<۰/۰۲		<۰/۰۰۲	

جدول شماره ۱۰ نتایج رگرسیون نیاز به تأیید اجتماعی را روی ابعاد خودآگاهی نشان می‌دهد. داده‌های این جدول، نشان از آن دارند که از میان متغیرهای ملحوظ در تحلیل، دو مؤلفه‌ی خودآگاهی

عبارت از خودآگاهی عمومی ($p < 0/0001$ و $\beta = 0/38$) و اضطراب اجتماعی ($p < 0/0001$ و $\beta = 0/42$) به طور معنی دار نیاز به تأیید اجتماعی را پیش‌بینی می‌کنند. مجموعه‌ی متغیرهای فوق، ۳۸٪ از واریانس نمرات نیاز به تأیید اجتماعی را تبیین می‌نمایند و افزایش خودآگاهی عمومی و اضطراب اجتماعی با افزایش نیاز به تأیید اجتماعی همراه است. لازم به ذکر است که به دلیل عدم تأثیر معنی‌دار دو متغیر جمعیت شناختی جنسیت و سن بر نیاز به تأیید اجتماعی، این دو متغیر که در مرحله‌ی اول وارد تحلیل سلسله مراتبی رگرسیون گردیده بودند، از تحلیل نهایی حذف شدند.

جدول ۱۰: رگرسیون نیاز به تأیید اجتماعی روی متغیرهای خودآگاهی.

P	ضرایب استاندارد (β)	پیش‌بینی کننده‌ها
NS	۰/۰۰۲	خودآگاهی خصوصی
<0/0001	۰/۳۸	خودآگاهی عمومی
<0/0001	۰/۴۲	اضطراب اجتماعی
	۰/۶۱	R
	۰/۳۸	R ²
	۳۹/۷۶	F
	<0/0001	P

نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون سلسله مراتبی نبود جامعه‌پذیری به ترتیب روی متغیرهای جمعیت شناختی و در مرحله‌ی بعد روی مؤلفه‌های خودآگاهی نشان داد که عوامل جمعیت شناختی یاد شده تأثیر معنی‌داری بر نبود جامعه‌پذیری ندارد، به همین دلیل، از تحلیل نهایی حذف شدند. اطلاعات جدول ۱۱ مبین آن است که نبود جامعه‌پذیری به طور معنی دار از طریق اضطراب اجتماعی ($p < 0/0001$ و $\beta = 0/68$) پیش‌بینی می‌گردد. در مجموع، ۵۰٪ از واریانس نمرات فقدان جامعه‌پذیری به وسیله متغیرهای فوق تبیین می‌گردد و رابطه‌ی فقدان جامعه‌پذیری با اضطراب اجتماعی رابطه‌ای مثبت است.

جدول ۱۱: رگرسیون فقدان جامعه‌پذیری روی متغیرهای خودآگاهی.

P	ضرایب استاندارد (β)	پیش‌بینی کننده‌ها
NS	-۰/۰۶	خودآگاهی خصوصی
NS	۰/۰۷	خودآگاهی عمومی
<0/0001	۰/۶۸	اضطراب اجتماعی
	۰/۷۱	R
	۰/۵۰	R ²
	۶۶/۹۹	F
	<0/0001	P

۴. بحث و نتیجه گیری

هدف از پژوهش حاضر، بررسی تأثیر ابعاد خودآگاهی عبارت از خودآگاهی خصوصی، خودآگاهی عمومی و اضطراب اجتماعی بر جنبه‌های مختلف اختلالات روابط بین فردی دانشجویان مشتمل بر حساسیت بین فردی، دوسوگرایی بین فردی، پر خاشگری، نیاز به تأیید اجتماعی و نبود جامعه‌پذیری بود. نتایج حاصل از این پژوهش به قرار ذیل بود:

۱. خودآگاهی خصوصی که اشاره به توانایی بررسی، تجزیه و تحلیل و ارزشیابی اندیشه‌ها، انگیزه‌ها و عواطف خود و نظارت بر آنها دارد، هیچ یک از جنبه‌های اختلالات روابط بین فردی دانشجویان را پیش‌بینی نمی‌کرد. این یافته، هم‌سو با نتایج برخی از مطالعات (فنیستین و همکاران، ۱۹۷۵؛ سیمون و هارتر، ۱۹۹۸)، پیشنهاد می‌کند که تمامی جنبه‌های خودآگاهی اثر یکسانی بر اختلالات شخصیتی ندارند و نمی‌توان به طور کلی عنوان نمود که خودآگاهی پیامدهای منفی برای بهداشت روانی فرد دارد. از سویی، چنین انتظار می‌رفت که دانشجویان آگاه‌تر نسبت به اندیشه‌ها و عواطف درونی خود، مشکلات بین فردی کم‌تری نسبت به سایر دانشجویان داشته باشند. لیکن یافته‌های پژوهش حاضر مؤید چنین نکته‌ای نبود. به بیان دیگر، اگر چه فزونی خودآگاهی خصوصی همراه با افزایش اختلالات روابط بین فردی نبود؛ لیکن با کاهش آن نیز توأم نمی‌گردید. بنابراین، دانشجویانی که از خودآگاهی خصوصی بیشتری برخوردار بودند، به ضرورت مشکلات کم‌تری را در روابط بین فردی خود تجربه نمی‌نمودند. این احتمال وجود دارد که خودآگاهی خصوصی نیز سازه‌ای متشکل از جنبه‌های متفاوت باشد که هر یک تأثیر ویژه‌ای بر اختلالات روابط بین فردی داشته باشند. پیشنهاد می‌گردد که در تحقیقات آتی این امر مورد بررسی قرار گیرد.

۲. خودآگاهی عمومی که معطوف به آگاهی فرد نسبت به ادراکی است که تصور می‌کند، دیگران در مورد او دارند، به طور مثبت بر دو جنبه از اختلالات روابط بین فردی عبارت از حساسیت بین فردی و نیاز به تأیید اجتماعی تأثیر داشت. این یافته، تلویحاً با نتایج حاصل از برخی از مطالعات پیشین (ریلو و الیک، ۱۹۹۸) هم‌سویی داشت. به بیان دیگر، دانشجویانی که خودآگاهی عمومی بالاتری دارند، بیشتر از سایر دانشجویان در معرض حساسیت‌های بین فردی از قبیل بی‌اعتمادی، انتقادناپذیری، حساسیت نسبت به طرد شدن و احساس مورد تهاجم قرار گرفتن و یا نیاز به تأیید اجتماعی از جمله ناتوانی از ابراز وجود، اجتناب از رنجاندن دیگران حتی به بهای ضایع کردن حق خود، وابستگی در اندیشه‌ها و عواطف به دیگران قرار دارند. بدین ترتیب، فزونی خودآگاهی عمومی ضرورتاً با کاهش اختلالات روابط بین فردی همراه نیست؛ بلکه حساسیت فرد نسبت به پنداری که دیگران از او دارند، می‌تواند پیامدهایی منفی برای روابط اجتماعی وی داشته باشد.

۳. اضطراب اجتماعی که توصیف‌گر نگرانی و پریشانی فرد از قرار داشتن در جمع دیگران و اجتناب از ارتباطات گروهی است، با فزونی تمامی جنبه‌های اختلالات روابط بین فردی از جمله حساسیت بین فردی، دوسوگرایی بین فردی، پر خاشگری، نیاز به تأیید اجتماعی و نبود جامعه‌پذیری

همراه بود. این یافته، با نتایج حاصل از پژوهش ریلو و الیک (۱۹۹۸) هم‌سویی دارد و مبین آن است که اضطراب اجتماعی، می‌تواند بهداشت روانی دانشجویان را با مخاطراتی مواجه سازد. زیرا وجود روابط بین فردی متعادل معیاری تعیین کننده برای برخورداری از بهداشت روانی است (هاروتیز و همکاران، ۱۹۸۸). مطالعه مکانیسم‌های درونی مؤثر بر رابطه‌ی اضطراب اجتماعی با ابعاد متفاوت اختلالات روابط بین فردی، پیشنهادی برای مطالعات آتی در این زمینه است. کاربرد یافته‌های پژوهش حاضر در مشاوره و روان درمانی دانشجویان، تأکید بر هدایت آنان در مسیر فایق آمدن بر این مشکل است. گسترش روابط گروهی بین همسالان چه در امور درسی و چه در فعالیت‌های فوق برنامه و نیز آموزش مهارت‌های زندگی به دانشجویان، به ویژه، در حیطه‌ی ایجاد روابط اجتماعی اثر بخش، پیشنهادی دیگر برای دست اندرکاران امور فرهنگی دانشجویان است.

۴. از یافته‌های دیگر این پژوهش، تأثیر متغیرهای جمعیت شناختی بر جنبه‌هایی از اختلالات بین فردی بود. جنسیت بر دو جنبه از اختلالات روابط بین فردی عبارت از دوسوگرایی بین فردی و پرخاشگری تأثیر داشت، چنان که زنان کم‌تر از مردان با چنین اختلالاتی مواجه بودند. این یافته که با نتایج برخی از مطالعات مربوط به تفاوت‌های جنسیتی در ویژگی‌های شخصیتی هم‌سویی دارد (جاکلین، ۱۹۸۹؛ مک کویی و جاکلین، ۱۹۷۴)، نشان‌گر آن است که زنان کم‌تر از مردان درگیر مشکلاتی چون عدم تحمل روابط قدرت و روابط همکارانه با هم‌تایان و نیز تمایل یا مبادرت به آزار رساندن به دیگران و یا احساس مورد تهدید قرار گرفتن هستند. از این رو، در پژوهش‌هایی که عنایت به مطالعه عوامل تأثیرگذار بر این مشکلات بین فردی دارند، عامل جنسیت نباید نادیده انگاشته شود.

افزون بر این، پژوهش حاضر نشان داد که متغیر جمعیت شناختی سن، بر یکی از جنبه‌های اختلالات روابط بین فردی عبارت از دوسوگرایی بین فردی تأثیر دارد و افزایش سن با کاهش این اختلال همراه است. این یافته، نشان از آن داشت که برقراری روابط موثر با مراجع قدرت و نیز روابط همکارانه با همسالان از یک سیر پیش‌رونده رشدی بر خوردار است و افزایش سن که طبعاً همراه با فزونی تجارب و تعامل‌های اجتماعی است، می‌تواند به کاهش مشکلات مربوط به این جنبه از روابط بین فردی کمک نماید. بنابراین، تحقیق حاضر پیشنهاد می‌کند که در مطالعاتی از این نوع، تأثیر عامل سن نیز مورد توجه قرار گیرد.

در مجموع، یافته‌های این پژوهش، مؤید آن بود که خودآگاهی سازه‌ای چند جنبه‌ای است و عناصر مختلف آن در پیش بینی اختلالات شخصیتی نقش‌های متفاوتی ایفا می‌کنند. بر خلاف انتظار، فزونی خودآگاهی خصوصی با کاهش اختلالات روابط بین فردی همراه نبود، حال آن که با افزایش اضطراب اجتماعی، به عنوان جزئی دیگر از خودآگاهی، میزان اختلالات روابط بین فردی در تمامی زمینه‌های ملحوظ در پژوهش افزایش می‌یافت. تلویح این یافته‌ها برای دست‌اندرکاران امور فرهنگی و مشاوره‌ی دانشجویی ترغیب دانشجویان به گسترش روابط گروهی با همسالان و فراهم ساختن موقعیت‌هایی برای برخورداری از این تجارب است. اهمیت آموزش مهارت‌های زندگی که یکی از اجزای آن ایجاد روابط بین فردی مؤثر است، تلویحی دیگر از نتایج این تحقیق به شمار می‌آید. پژوهش حاضر

پیشنهاد می‌کند که در ریشه‌یابی اختلالات شخصیتی دانشجویان، کمیّت و کیفیت روابط اجتماعی آنان به ویژه با همسالان نباید نادیده گرفته شود.

یادداشت‌ها

1. Adaptation
2. Self-Consciousness
3. Descartes
4. Private Self - Consciousness
5. Public Self-Consciousness
6. Social Anxiety
7. Screening
8. Interpersonal Sensitivity
9. Interpersonal Ambivalency
10. Aggression
11. Need for Social Approval
12. Lack of Sociability
13. Self-Consciousness Scale (SCS)
14. Inventory of Interpersonal Problems (IIP)
15. Hierarchical Multiple Regression Analysis
16. Demographic Factors

منابع

- Carruthers, P. and Smith, P. (1996). **Theories of Theories of Mind**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fenigstein, A., Scheier, M. F. and Buss, A. H. (1975). *Public and Private Self-Consciousness: Assessment and Theory*. **Journal of Consulting and Clinical Psychology**. 43, 522-527.
- Foder, J. (1992). *A Theory of the Child's Theory of Mind*. **Cognition**. 44, 283-296.
- Gesell, A. and Ilg, F. (1946). **The Child Five to Ten**. New York: Harper & Row.
- Glaserfeld, E. V. (1996). *Learning and Adaptation in Theory of Constructivism*. In **Critical Readings on Piaget**. Smith, L. (Ed.), London: Routledge.
- Gopnik, A. (1993). *How We Know Our Own Minds: The Illusion of First- Person Knowledge of Intentionality*. **Behavioral and Brain Sciences**. 16, 1-14.
- Harter, S. (1999). **The Construction of the Self**. New York : The Guilford Press.
- Horowitz, L. M., Rosenberg, S. E., Baer, B. A., Ureno, G. and Villasenor, V. S. (1988). *Inventory of Interpersonal Problems: Psychometric Properties and Clinical Applications*. **Journal of Consulting and Clinical Psychology**. 56, 885-892.
- Jacklin, C. N. (1989). *Female and Male: Issues of Gender*. **American Psychologist**. 44,127-133.
- Kim, Y., Pilkonis, P. A. and Barkham, M. (1997). *Confirmatory Factor Analysis of the Personality Disorder Subscales from the Inventory of Interpersonal Problems*. **Journal of Personality Assessment**. 69, 284-296.

Maccoby, E. E. and Jacklin, C. N. (1974). **The Psychology of Sex Differences**. Stanford: Stanford University Press.

Nichols, S. and Stich, S. (2001). Reading One's Own Mind: A Cognitive Theory of Self-Awareness. **Aspects of Consciousness**. Smith, Q. and Jokic, A. (Eds.), Oxford: Oxford University Press.

Nolen-Hoeksema, S. (1990). **Sex Differences in Depression**. Stanford: Stanford University Press.

Nolen-Hoeksema, S. and Girgus, J. S. (1994). *The Emergence of Gender Differences in Depression During Adolescence*. **Psychological Bulletin**. 115, 242-443.

Pedersen, G. (2001). **Assessment of Self-Reported Symptoms and Interpersonal Problems: Psychometric Considerations and Validity of Clinical Use**. Thesis: Warnborough University, London.

Pilkonis, P. A., Kim, Y., Proietti, J. M. and Barkham, M. (1996). *Scales for Personality Disorders Developed from the Inventory of Interpersonal Problems*. **Journal of Personality Disorders**. 10, 355-369.

Pyszenski, T. and Greenberg, J. (1987). *Self-Regulatory Perseveration and the Depressive Self-Focusing Style: A Self-Awareness Theory of Reactive Depression*. **Psychological Bulletin**. 102, 1-17.

Realo, A. and Allik, J. (1998). *The Estonian Self-Consciousness Scale and its Relation to Five-Factor Model of Personality*. **Journal of personality Assessment**. 70, 109-124.

Simon, V. A. and Harter, S. (1998). *The Role of Self-Focused Attention in Young Adolescents' Depressive Reactions to Negative Self-Evaluations*. **The Construction of the Self**. Harter, S. (Ed.), New York : The Guilford Press.